

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 77 | 2023 | št. 1-2 (167) | str. 1–237

Josip Banič – Sebastiano Blancato, *The Agreement between the Patriarchate of Grado and the Patriarchate of Aquileia Regarding the Metropolitan Jurisdiction over Istrian Bishoprics (24th of July, 1180): New Critical Edition of the Charter* • Jaka Banfi, Jošt Helfenberški (Soteški) (ok. 1388–1458): krvnik Veronike Deseniške? • Aleksander Panjek, Črna leta in rdeče številke Ivana Černeta, župana v Tomaju sredi 18. stoletja: o dolžniško-upniških razmerjih na podeželju • Matic Batič, »Mislimo sicer nemško, čutimo nemško, a nikomur ne bomo zamerili njegovega drugačnega mišljenja«. Nemški goriški list Görzer Wochenblatt in njegova politična usmeritev • Matic Kristan, Anton Sovre med puško in kredo (1906–1929) • Denis Cerkenik, Kozaški korpus v službi nacistov s posebnim ozirom na obdobje delovanja v Operacijski coni Jadransko Primorje (1944–1945) • Goranka Kreačič, Miloš Štibler o sodobnikih: fragmenti iz dnevnških zapisov

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 77 | 2022 | št. 1-2 (167) | str. 1–237

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 10. april 2023.

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2023: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o. – zanjo Igor Kogelnik

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2023

Naklada: 500 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 10, 2023.

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2023): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASIX

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2023

Print Run: 500 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Josip **Banić** – Sebastiano **Blancato**, The Agreement between the Patriarchate of Grado and the Patriarchate of Aquileia Regarding the Metropolitan Jurisdiction over Istrian Bishoprics (24th of July, 1180): New Critical Edition of the Charter8–37
Sporazum med gradeškim in oglejskim patriarhatom o metropolitanski jurisdikciji nad istrskimi škofijami (24. julij 1180): Nova kritična izdaja listine
- Jaka **Banfi**, Jošt Helfenberški (Soteški) (ok. 1388–1458):
krvnik Veronike Deseniške?38–59
Jobst of Helfenberg (c. 1388–1458):
Veronika of Desenice's executioner?
- Aleksander **Panjek**, Črna leta in rdeče številke Ivana Černeta, župana v Tomaju sredi 18. stoletja:
o dolžniško-upniških razmerjih na podeželju60–87
The black years and red numbers of Ivan Černe, mayor of Tomaj in the middle of the eighteenth century: rural debt and credit relations
- Matic **Batič**, »Mislimo sicer nemško, čutimo nemško, a nikomur ne bomo zamerili njegovega drugačnega mišljenja«. Nemški goriški list *Görzer Wochenblatt* in njegova politična usmeritev88–115
"We Think German, We Feel German, but We Will Not Blame Anyone for His Different Opinion": the German Newspaper *Görzer Wochenblatt* and Its Political Orientation
- Matic **Kristan**, Anton Sovre med puško in kredo (1906–1929)..... 116–148
Anton Sovre between Rifle and Chalk (1906–1929)
- Denis **Cerkvenik**, Kozaški korpus v službi nacistov s posebnim ozirom na obdobje delovanja v Operacijski coni Jadransko Primorje (1944-1945)..... 150–162
Cossack Corps in the Service of the Nazis with the special Regard on the Period in the Operational Zone Adriatic Littoral (1944–1945)

Goranka Kreačič , Miloš Štibler o sodobnikih: fragmenti iz dnevniških zapisov	164–191
Miloš Štibler about his contemporaries: fragments from his diary notes	

Zapisi – Notes

Armando Pitassio, Marco Dogo, inovativen pristop k sodobni zgodovini Balkana	194–211
Marco Dogo, an innovative approach to the modern history of the Balkans	

V spomin – In memoriam

Andrej Studen (Žarko Lazarevič)	214–218
Desanka Kovačević Kojić (Darja Mihelič)	219–221

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Leto 1941 na Slovenskem: vojna in okupacija (Špela Chomicki)	224–226
Dr. Albin Šmajd, Dnevnik in dosje 1941–1946, znanstveno-kritična izdaja (Renato Podberšič)	227–229
Marta Verginella, Ženske in meje med preteklostjo in koronavirusom (Urška Strle)	230–233

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	234–237
Instructions for Authors	

Razprave

Denis Cerkvenik

Kozaški korpus v službi nacistov s posebnim ozirom na obdobje delovanja v Operacijski coni Jadransko primorje (1944–1945)

CERKVENIK Denis, dr. asistent, SI-6210 Sežana, Žirje 16, denis.cerkvenik@protonmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2518-7396>

Kozaški korpus v službi nacistov s posebnim ozirom na obdobje delovanja v Operacijski coni Jadransko primorje (1944–1945)

Zgodovinski časopis, Ljubljana 77/2023 (167), št. 1–2, str. 150–162, cit. 61

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Nacisti so poleg lokalnih kolaboracionistov pogosto uporabljali tudi enote, sestavljene iz prostovoljcev, pripeljanih iz različnih delov okupirane Evrope. Višji SS in policijski poveljnik v Operacijski coni Jadransko primorje (OZAK) Odilo Globočnik je imel podrejene številne urade, med katerimi sta bila dva namenjena kolaboracionistom. Prvemu uradu so bili podrejeni domači kolaboracionisti (*Landeseigene Verbände*), drugemu uradu pa drugi oziroma tuji kolaboracionisti (*Kosaken und Serben*). Globočnik je bil eden prvih nacističnih poveljnikov, ki je začel ustanavljati pomožne enote iz tujih kolaboracionistov. Na lastno željo je leta 1944 na območje OZAK-a pripeljal Kozaški korpus, ki se je na tem ozemlju bojeval do konca druge svetovne vojne. Članek bo prikazal, kako je prišlo do sodelovanja med nacisti in kozaki, Globočnikove podreditve Kozaškega korpusa, osrednja pozornost pa bo namenjena samemu delovanju korpusa na območju OZAK-a.

Ključne besede: nacisti, Odilo Globočnik, kozaki, kolaboracija, druga svetovna vojna

CERKVENIK Denis, PhD, assistant, SI-6210 Sežana, Žirje 16, denis.cerkvenik@protonmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2518-7396>

Cossack Corps in the Service of the Nazis with the special Regard on the Period in the Operational Zone Adriatic Littoral (1944–1945)

Historical Review, Ljubljana, Zgodovinski časopis, Ljubljana 77/2023 (167), No. 1–2, pp. 150–162, 61 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The Nazis often used in addition to local collaborators, units made up of volunteers brought from all over occupied Europe. The High SS and Police Commander in the Operational Zone Adriatic Littoral (OZAK) Odilo Globočnik had, for example, two offices for collaborators: an office for local (*Landeseigene Verbände*) and an office for foreign collaborators (*Kosaken und Serben*). Globočnik, who was one of the first Nazi commanders that establish auxiliary units from foreign collaborators, brought the Cossack Corps to the OZAK area on his own request, which fought in that territory until the end of World War II. The article will show how the cooperation between the Nazis and Cossacks developed, Globočnik's subordination of the Cossack Corps. The main emphasis will be put on activities of the Corps in the area of OZAK.

Key words: Nazis, Odilo Globočnik, Cossacks, Collaboration, Second World War

Nacistična podreditev kozakov

Kozaki so bili ruska vojaška kasta, naseljena predvsem na območju ob rekah Don, Kuban in Terek. V času carstva so veljali za enega od temeljev, s katerim si je car zagotavljal vodilno mesto v državi, po sovjetskem prevzemu oblasti pa so kozaki izgubili vse privilegije, izenačeni so bili z navadnimi kmeti ali pa bili celo poslani v gulage. Kar nekaj kozakov je v nacistih videlo vojaškega zaveznika in možnost ponovne pridobitve starih privilegijev. Težava je bila, da führerjev krog najprej ni odobral oboroževanja Slovanov, saj je bilo to v nasprotju z nacistično ideologijo. Kljub vsemu so nacisti zaradi vedno večjih izgub med nemškim moštvom naredili nekaj izjem, med katerimi so bili tudi kozaški prostovoljci.¹

To so med drugim storili s prirejanjem zgodovine. Kozaki so v 14. in 15. stoletju nastali iz prebeglih ruskih kmetov, ki niso želeli več biti podložniki. Ob Donu se je stikala meja med veliko moskovsko vojvodino, ki je postopoma prevzemala oblast nad drugimi pravoslavnimi mesti, tatarsko Zlato hordo in poljsko-litovsko državo, zato nobeni od omenjenih držav ni uspelo popolnoma vzpostaviti svojega sistema oblasti in pobiranja davkov. Ti prebegli kmeti so govorili nekakšno mešanico ruskega in tatarskega jezika, zato so nekateri poznejši kozaški pisci pod nacističnim vplivom trdili, da kozaki niso Rusi, ampak popolnoma samostojen narod.² Nacistična ideologija je ob napadu na Sovjetsko zvezo trdila, da »je treba Slované pustiti kar se da neumne«³ in da noben Slovan ne sme nositi orožja. To stališče se je spremenilo leta 1943, ko Wehrmacht ni imel več dovolj nemškega moštva, posledično pa so bili izkoriščeni nejasni kozaški začetki. V nacističnem *Memorandumu o kozaški nacionalnosti* iz leta 1944 je navedeno, da »uradna ruska zgodovina daje kategorični odgovor, da so kozaki prebegli ruski kmetje«. Sledi pa: »Ni mogoče, da bi poldivji in primitiven narod moskovske države, ki morja še poznal ni, bil sposoben v kratkem času ustvariti pomorščake, ki bi s svojimi ladjami prečkali nevihtno Črno morje in pripluli celo do obal Španije. Moskovčan tudi ni znal jahati konja, zato ni mogel hitro jezdit po širnih stepah.« Ruski podložniki po nacističnem mnenju preprosto »niso imeli nobene jahaške tradicije«. Memorandum se zato konča s trditvijo, da »so kozaki star narod slovansko-turških korenin, ki že od davnega živi v dolinah Dona in Kubana kakor tudi ob obalah Črnega morja«.⁴

¹ Newland, *Cossacks in the German army 1941–1945*, 59.

² Prav tam, 66.

³ Prav tam, 50.

⁴ BArch R 6-158.

Poleg *Memoranduma o kozaški nacionalnosti* sta novembra 1943 vrhovni poveljnik nemške vojske feldmaršal Wilhelm Keitel in nacistični minister za okupirana vzhodna območja Alfred Rosenberg sestavila razglas, ki je kozakom obljubljal:

1. »Vse pravice in privilegije, ki so jih imeli že vaši predniki.
2. Ohranitev kozaških običajev, s katerimi ste si pridobili zgodovinsko slavo.
3. Nedotakljivost kozaških teritorijev, ki so si jih vaši predniki prislužili z vojaškim služenjem in krvjo.
4. Če vojaške okoliščine ne bi omogočale vrnitve na ozemlja vaših prednikov, vam bomo dali na razpolago ozemlje v zahodni Evropi pod zaščito fűhrerja in vse, kar potrebujete za preživetje.«⁵

Keitlov-Rosenbergov razglas je nacistom dal možnost, da so kar najtesneje povezali kozaško usodo z usodo Tretjega rajha. Kozaki so bili iz dneva v dan bolj oddaljeni od ozemelj svojih prednikov in vedno bolj ključen je postajal del razglasa, ki je obljubljal kozaško ozemlje v Zahodni Evropi. Ta točka razglasa ni govorila o podrobnostih, kar pa je zapolnil Odilo Globočnik⁶ v svojem dogovoru z atamanom⁷ Timofejem Ivanovičem Domanovim. Sporazum naj bi bil po mnenju Globočnikovega prijatelja iz otroških dni in vodje njegove pisarne Ernsta Lercha uničen ob umiku iz OZAK-a, vendar pa je kljub temu mogoče povzeti, kaj je bilo napisano v njem. S tem dokumentom je, kot je sporočil Heinrich Himmler vodji glavne pisarne SS-a (*Chef des SS Hauptamtes*) Gottlobu Bergerju, »Domanova enota skupaj z njenim poveljnikom, feldatamanom Domanovim prešla pod okrilje vodje glavne pisarne SS-a. Bojni ukazi, dani enoti, mi bodo osebno posredovani.«⁸ Poveljnik redarstvene policije (*Ordnungspolizei*) v OZAK-u Hermann Kintrop⁹ in njegov nadrejeni Odilo Globočnik sta si s sporazumom uradno podredila Kozaški korpus,¹⁰ v zameno pa je bilo kozakom obljubljeno:

⁵ Newland, *Cossacks in the German army 1941–1945*, 140; Carnier, *L'armata cosacca in Italia*, 262.

⁶ Odilo Globočnik je bile eden prvih nacistov, ki je začel uporabljati kolaboracioniste, da bi zmanjšal število nemških vojakov in policistov. V lublinskem okrožju na Poljskem, kjer je bil SS in policijski poveljnik, je uporabljal zaščitne enote (*Selbstschutz*), poljsko policijo in može iz Trawnikov. Böhler, Gerwarth (ur.), *The Waffen-SS*, 23. Tudi v OZAK-u je imel pod seboj več kolaboracionističnih enot, zato je potreboval kar dva urada, omenjena v povzetku, namenjena nadzoru kolaboracionistov. Carnier, *Il sterminio mancato*, 55.

⁷ Kozaški poveljnik.

⁸ *Bemühungen des Reichsfűhrers-SS um Übernahme der Kosaken-Division in den Rahmen der SS, Juli 1944*, BArch NS 19-3120.

⁹ Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1*, 439.

¹⁰ Pred tem je Kozaški korpus vojaško deloval v sklopu Wehrmachta, ki ga je zamenjal SS, medtem ko je bil politično podrejen ministrstvu za okupirana vzhodna območja, kar se ni spremenilo tudi po dogovoru Domanov-Globočnik. Kar pa se tiče imena enote, ima ta več nazivov, od Kozaškega korpusa oziroma Kozaško-kavkaškega korpusa, Kozaškega stana, Kozaške enote Domanov, Kozaške vojske do Kozaške armade. Da ne bi prišlo do nesporazumov, se bo tu uporabljal izraz Kozaški korpus. Glede drugih izrazov je v arhivskem gradivu in literaturi mogoče najti izraze vojska v množinski obliki (*Kosakenheere*); Kozaški stan, kar pomeni kozaška država; Kozaška enota Domanov (*Kosaken-Einheit Domanow* oziroma *Einheit Domanow*, primer BArch NS 19-3120); Pier Arrigo Carnier, zgodovinar, ki se je največ ukvarjal s to enoto, pa jo imenuje Kozaška armada (*L'armata cosacca*). Podobne nejasnosti glede poimenovanja je mogoče opaziti tudi pri kozaški diviziji generala von Pannwitza, ki je najprej imenovana 1. kozaška divizija, ob

- Čeprav je Kozaški korpus *de iure* podrejen SS-u, se nacisti niso smeli vmešavati v kozaško avtonomijo. To pomeni, da so kozaški poveljniki *de facto* izvajali vojaške naloge,¹¹ imeli so šolo za izobraževanje častnikov, kadetov in majhnih otrok, bolnišnico, banko (*Feldbank*) in sodišče¹² (v želji, da bi spoštovali sporazum, so nacisti le redko posredovali, ko je šlo za kozaško nasilje nad lokalnim prebivalstvom ali posilstva).¹³
- »Prebivalci italijanskih naselij, označeni kot politično neprimerni, bodo pregnani iz svojih hiš, ki jih bodo zasedli kozaki, predvsem tisti, ki so del donske armade. V naseljih, namenjenih za kubanske, terške in stavropolske¹⁴ kozake, domačini ne bodo prisiljeni zapustiti svojih domovanj, bodo pa morali narediti prostor za zasedbene čete.«¹⁵ Nacisti so torej morali kozakom priskrbeti prebivališče, kar je v praksi pomenilo, da so nemške enote prišle v vas in prisilile vse prebivalce, da se izselijo, kot je primer Alessa, kamor so kozaki naselili svoje družine in starce. Obstajala je tudi možnost le delne izselitve in kozaška zasedba le posameznih hiš, zadnja možnost pa je bila prisila, da so domačini sprejeli kozake v svoje hiše. Tako je na primer v Cesciansu, kjer so se naselili kubanski kozaki, nemški častnik šel po hišah in z rdečo barvo označil sobe za kozake. Na ta način je Cavazzo Carnico, ki je pred prihodom Kozaškega korpusa štel približno tisoč prebivalcev, moral sprejeti dva tisoč kozakov.¹⁶
- Nacisti so morali kozake oskrbovati s hrano.¹⁷
- Kozaki so dobili za svoje služenje na strani Tretjega rajha plačilo. Ker je bil OZAK uradno del italijanskega ozemlja, je bila tudi plača, podobno kot pri slovenskih domobrancih,¹⁸ v lirah.
- Ker je bil OZAK del Italijanske socialne republike, je nemški poveljnik policije na tem območju obljubil kozakom, da bodo za svoje služenje nagrajani z italijanskim državljanstvom.¹⁹ Ta obljuba je sama po sebi spodkopavala italijansko suverenost, saj je Neitalijan (Globočnik) državljanom tretje države (Sovjetske zveze) obljubil italijansko državljanstvo.²⁰

prihodu pod okrilje SSa pa postane XV. SS-kozaški konjeniški korpus. Kozaški korpus je tesno sodeloval s Kavkaških polkom, zato je v članku govora tudi o Kavkazcih.

¹¹ V času velikih vojaških operacij, kot je na primer *Waldläufer*, so se kozaki podredili Nemcem, v tem primeru feldmaršalu Albertu Kesselringu.

¹² *Kosakengericht*, ki mu je predsedoval jurist Fedorov. Carnier, *L' armata cosacca in Italia*, 24.

¹³ Stefanutti, *Novocerkassk e dintorni*, 7.

¹⁴ Terški in stavropolski kozaki so večinoma predstavljeni kot celota.

¹⁵ Carnier, *L' armata cosacca in Italia*, 39.

¹⁶ Stefanutti, *Novocerkassk e dintorni*, 81.

¹⁷ V praksi nacistom tega ni uspelo, zaradi česar so si kozaki hrano pogosto vzeli kar pri domačinih.

¹⁸ Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, 100.

¹⁹ Italijansko državljanstvo je bilo vedno izključno teoretično, in tudi ko bi lahko prišlo do praktične vključitve italijanskih oblasti, do tega ni prišlo. Ko so se na primer kozaki poročali, so se izvedli cerkveni obredi, ni pa bilo tudi civilne poroke, saj italijanske oblasti nikakor niso bile vključene v proces kozaških porok. Carnier, *L' armata cosacca in Italia*, 39.

²⁰ Postavlja se hipotetično vprašanje, kaj bi bilo, če bi bili kozaki premeščeni na avstrijsko Koroško, kot je bila na primer ideja o premiku v Rož (Rosental), ali bi po zmagi v drugi svetovni vojni kolektivno dobili državljanstvo nacistične Nemčije?

Podobno si je višji poveljnik SS-a in policije v OZAK-u podredil tudi Kavkaški polk *Nordkaukasus*, ki ga je namestil nekoliko severneje od Kozaškega korpusa in se do tedaj ni bojeval ob strani kozakov. Kavkazce, ki se po nacističnem mnenju »že dva tisoč let bojujejo za narodno samostojnost«, ²¹ je vodil sultan Klič Ghirey (Клыч-Гирей), čigar dinastija je izvirala iz zadnjega kana Zlate horde, njegovi potomci pa so zasedli prestol Krimskega kanata. ²² Njegovo vojsko, ki je štela približno sedem tisoč mož, so sestavljali Čerkezi, Dagestanci, Osetijci, Čečeni, Abhazi, Azeri, ²³ ki so bili večinoma muslimanske vere, 10 odstotkov pa jih je bilo kristjanov. ²⁴ Polk, ki je pred tem deloval okrog Melitopola, ²⁵ podobno kot Kozaški korpus, ni bil ravno mobilna bojna enota, saj jo je spremljalo vsaj dva tisoč civilistov, in je lahko nadzoroval le omejeno območje blizu krajev, kjer so se naselili civilisti. Tudi s Kavkazci je Globočnik sklenil sporazum, vendar pa ta kolaboracionistom ni dajal tako obširnih pravic in privilegijev kot kozakom, saj »v nasprotju s kozaki, ki so že prej imeli avtonomijo in atamana, ki ima pravico razsojanja, Kavkazci tega nimajo«. ²⁶ Čeprav so imeli nacisti pri njih več besede, so Kavkazci delno ohranili institucije, kot je sodstvo, kar je razvidno iz primera, v katerem je kavkaško sodišče sodilo enemu svojih pripadnikov, ki je na silvestrovo v Ovaru ubil devetnajstletno Lucio Zuliani, ki se je upirala posilstvu. Sodišče v Comegliansu je Kavkazca kljub grozljivemu dejanju oprostilo obtožb. ²⁷

Z dajanjem privilegijev si je Globočnik podredil Kavkazce. Tržaško SS-policijsko sodišče (*SS- und Polizeigericht XXXIV Triest*) je glavnemu SS-sodišču (*Hauptamt SS-Gericht, Amt I*) sporočilo, da je Kavkaški polk *Nordkaukasus* formalno-pravno prešel pod HSSPF Odila Globočnika in pod njemu podrejenega poveljnika redarstvene policije v OZAK-u, SS-policijskega komandirja v Vidmu in s tem tudi pod tržaško SS-policijsko sodišče. ²⁸ Do te podreditve je pri kozakih prišlo le *de iure*, pri Kavkazcih pa do neke mere tudi *de facto*, saj so ti ohranili manjšo avtonomijo kot Kozaški korpus.

Kozaški korpus je bil podrejen Globočniku, ta pa je bil znotraj OZAK-a uradno podrejen vrhovnemu komisarju tega območja Friedrichu Rainerju. ²⁹ Ta je 18. septembra 1944 prihod kozakov oznanil nacističnemu pooblaščenцу v Italiji Rudolfu Rahnu. V telegramu je vrhovni komisar napisal, da »sta me minister

²¹ PAAA R 105171.

²² Carnier, *L' armata cosacca in Italia*, 9.

²³ Stefanutti, *Novocerkassk e dintorni*, 6.

²⁴ Carnier, *L' armata cosacca in Italia*, 48.

²⁵ Gerichtsorganisation, Straffälligkeit und gerichtsherrliche Befugnisse, u.a. Bestätigungsrecht beim Freiwilligen-Regiment »Nordkaukasus« und den Kosaken-Regimentern.- Bericht des SS- und Polizeigerichts XXXIV, Triest, 12. Nov. 1944. BArch NS 7/125.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Carnier, *L' armata cosacca in Italia*, 81.

²⁸ BArch NS 7/125.

²⁹ To je na primeru Kozaškega korpusa pomenilo, da je imel Rainer zadnjo besedo glede prihoda in ne Globočnik. Kljub uradni podrejenosti pa med njima ni prihajalo do večjih trenj. Wedekind, *Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik in Norditalien 1943 bis 1945*, 342.

Rosenberg in Reichführer-SS Himmler prosila, da prevzamem skupino [Kozashi korpus], Reichführer-SS pa računa, da bom s temi oboroženimi možmi zmagal v boju z bandami. Po mojih dosedanjih ugotovitvah je upanje upravičeno.»³⁰ Globočnik je bil odgovoren za kozaško bojevanje, medtem ko je bil Rainer tisti, ki je v poročilih organom Italijanske socialne republike (RSI) in Rahnu ščitil Globočnikovo odločitev, da povabi Kozashi korpus v OZAK. Tako je na primer vrhovni komisar Mussolinijevi vladi eksplicitno pojasnil, da ne gre za naselitev kozakov, temveč za začasno nastanitev (*vorübergehende Unterbringung*),³¹ kar je seveda v nasprotju z Globočnikovo obljubo kozakom o italijanskem državljanstvu.

Uporaba Kozškega korpusa

Globočnik je med tujimi kolaboracionisti v OZAK-u najbolj zaupal možem iz Trawnikov in kozakom.³² Poveljnik SS-a in policije v OZAK-u je *Trawnikimännern*³³ zaupal do take mere, da so postali njegovi telesni stražarji v tržaški vili Ara, po prihodu Kozškega korpusa pa so bili med stražarje v Globočnikovi hiši sprejeti tudi nekateri kozaki.³⁴ Za kozake se je tudi osebno zanimal, in ko se na primer ni strinjal z delovanjem Eduarda Radtkeja, ki je bil vezni člen med Kozškim korpusom in ministrstvom za okupirane vzhodne teritorije, je s pomočjo predstavnika varnostne službe (*Sicherheitsdienst-SD*) v Tolmeču aprila 1945 dosegel, da je bil Radtke izgnan z območja kozškega delovanja.³⁵ Te sovjetske kolaboracioniste je višji poveljnik SS-a in policije v OZAK-u, na podlagi dogovora Globočnik-Domanov, nastanil v Karniji in severovzhodni Furlaniji. Razlogi zato so bili:

1. želja uničiti osvobojeni območji Karnije in vzhodne Furlanije;
2. preprečitev ponovne vzpostavitve močnega partizanskega gibanja na tem omejenem območju;
3. varovanje železniških in cestnih povezav, predvsem gre tu za tabeljsko železnico. Kot primer neuspešnega varovanja železniških povezav je bila navedena partizanska razstrelitev pri italijanskem Trziču, »*kar se ne bi moglo zgoditi, če bi most varovali kozaki*«;³⁶
4. vzpostavitev močne protiboljševiške ločnice med jugoslovanskimi in italijanskimi partizani.³⁷

Nacisti so kozake stacionirali na logistično strateško pomembnem območju, kjer je Kozashi korpus skupaj s Kavkaškim polkom preprečeval širjenje partizanskega gibanja. Pri tem so bili sovjetski kolaboracionisti relativno uspešni, saj je odporniško gibanje šele ob samem koncu vojne doseglo številno moč, ki jo je

³⁰ PAAA R 100 966-2489.

³¹ Prav tam.

³² Oboji so bili torej tuji, sovjetski kolaboracionisti, medtem ko lokalnim kolaboracionistom ni zaupal do take mere.

³³ O možeh iz Trawnikov glej: Di Giusto, *Globocnik's men in Italy, 1943–45*.

³⁴ Carnier, *Lo sterminio mancato*, 62, 70.

³⁵ Prav tam, 241.

³⁶ Rainer še posebej poudarja tabeljsko železnico. PAAA R 100 966-2489.

³⁷ Izjava Ernsta Lercha, vodje Globočnikove pisarne. Carnier, *L'armata cosacca in Italia*, 32.

imelo pred prihodom kozakov. To je Kozaškemu korpusu uspelo z uporabo načina bojevanja protiband.

Res je, da so kozaki nacistom povzročali težave zaradi oskrbe z orožjem³⁸ in hrano, oteževali so odnose z lokalnim prebivalstvom zaradi kraje hrane in sena, povzročili izgon tisoče domačih beguncev in med bojnimi operacijami posilili nekaj sto lokalnih deklet, kar so izvedeli celo predstavniki italijanske fašistične vlade.³⁹ Le zakaj bi si torej nacisti, zlasti Globočnik, želeli imeti na svoji strani nekoga, ki povzroča tolikšne težave, hkrati pa je navajen na stare metode bojevanja, ki temeljijo na uporabi konj? Odgovor na to vprašanje daje ena najpomembnejših knjig, ki jo je izdal nacistični propagandni oddelek *SS-Strandarte »Kurt Eggers« Kommando Adria* iz Trsta. Knjiga *Bandenkampf in der Operationszone Adriatisches Küsterland* Hannsa Schneiderja-Bosgarda med drugim opisuje metode boja proti »bandam« (partizanom) na območju OZAK-a. V njej je kot najprimernejši način poudarjena ustanovitev »protiband«, ki bi zasledovale in uničile partizanske bande. Vodilni nacisti v OZAK-u so bili večinoma Avstrijci, zato so se zgledovali predvsem po tem, kako je Avstro-Ogrska vladala območju Zahodnega Balkana.⁴⁰ Ta večetnična država je po priključitvi Bosne in Hercegovine ustanovila *Streifkorps* in *Jagdzüge*, večinoma sestavljene iz bosanskih muslimanov, ki so delovali kot protibande. Njihov cilj je bil napadati srbske upornike v Bosni in Hercegovini, ki so nasprotovali Avstro-Ogrski, kmalu pa tudi srbske civiliste. Avstro-Ogrska je izkoristila trenja med muslimani in pravoslavni Srbi tudi med prvo svetovno vojno, ko je zasedla Kraljevino Srbijo in razširila delovanje muslimanskih *Jagdzüge* tudi na to ozemlje (tu so bili rekrutirani Albanci). Te neregularne enote so se izkazale celo bolje kot redna vojska, predvsem po brutalnosti represij, saj so izkoriščale verske napetosti med lokalnimi etnijami.⁴¹ Podobno kot nacisti v drugi svetovni vojni so tudi avstrijski generali želeli izkoristiti kolaboracioniste, da bi se namesto avstro-ogrske vojske bojevali proti gverilcem (banditom).

Kolaboracionistične enote (protibande) so bile po mnenju avtorja knjige *Bandenkampf* kot tudi njegovega nadrejenega Odila Globočnika ključne za poraz partizanov na območju OZAK-a. Te juriške protibande, imenovane tudi *Jagdkommandos*, naj bi bile sestavljene iz »številnih majhnih in še manjših patrulj (15–20 mož) z najboljšo opremo in pod izvrstnim vodstvom, ki bi stalno pritiskale na sovražnika. Na vsako bando je spuščena ena protibanda, ki jo lovi, dokler ni zdesetkana in uničena.«⁴² Protibande v nasprotju s klasičnimi bojnimi operacijami tudi nimajo časovnih ali ozemeljskih omejitev, temveč lovijo bandite, dokler ti niso uničeni, uporabljajo pa tudi enake načine boja kot bande.⁴³ Vsaka posamezna

³⁸ INZ, Fond Toneta Ferenca, 236-2.

³⁹ Verardo, »Offesa all'onore della donna«, 197.

⁴⁰ Napotki za protibande se držijo *Navodil za oblikovanje in taktiko protiband*, napisanih v Nišu 17. julija 1917.

⁴¹ Schneider-Bosgard, *Bandenkampf*, 55.

⁴² Prav tam, 156.

⁴³ Predstavniki protibande ima puško, do sto nabojev, granato, prvo pomoč, nahrbtnik, plašč. Prav tam, 158. Podobno opremljeni so kozaki, dobili so italijanske puške in si porazdelili po trideset nabojev. PAAA R 100 966-2489.

protibanda ima navodilo za nekaj dni ali tednov naprej, potem pa je spuščena v lov za partizani. Območje OZAK-a je bilo podobno kot Kraljevina Srbija ter Bosna in Hercegovina etnično mešano ozemlje, česar se je zavedal tudi Schneider-Bosgard, ko je napisal, da »ni nobeden bolj pod vplivom propagande kot majhne in majcene etnične enklave manjšin jugovzhodne Evrope. Mase, ki so v stalnem gibanju, kar se tiče politike.«⁴⁴ Slovenci, Italijani, Hrvati in Furlani bi lahko bili odličen primer za Jagdkommando, težava je bila le, da v nasprotju s prvo svetovno vojno proti koncu druge svetovne vojne narod ni imel tako pomembne vloge kot ideologija. Slovenec se je postavil proti Slovencu zaradi vprašanja, ali podpira boljševisko ali protiboljševiško stran, tako slovenski partizani kot domobranci pa so se pogosto bojevali ob strani svojih italijanskih kolegov. Poleg tega so se osredotočali predvsem na branjenje postojank, in ne na lov na partizane. Zdi se, da so na območju OZAK-a med vsemi kolaboracionisti idejo protiband najboljše izvedli kozaki in Kavkazci.⁴⁵

Ti so resda imeli zastarel način bojevanja, ki so ga nacisti želeli modernizirati z ustanovitvijo častniške šole v Amaru,⁴⁶ vendar pri delovanju protiband rigidno urjenje in disciplina sploh nista bila ključna, saj je najboljše, da »se bojujejo, kot so sami navajeni«.⁴⁷ Kozaki niso osvojili vsega nemškega načina bojevanja, vendar pa tega tudi niso potrebovali. Njihov primarni namen ni bilo sodelovanje v operacijah proti regularnim vojskam, temveč uničenje partizanov na omejenem območju. Čeprav jih Schneider-Bosgard v *Bandenkampfu* ne omenja z imenom, so bili kozaki najboljši približek protibandam. Bili so majhna etnična enklava sredi italijansko-slovenskega-furlanskega etničnega ozemlja. Nahajali so se tisoč kilometrov od svojega doma, zato so bili veliko dovzetnejši za nacistično propagando, poleg tega pa je bilo pomembno tudi njihovo število. Razmerje med kozaki in domačim prebivalstvom, kjer so bili prišleki naseljeni (Karnija in severovzhodna Furlanija), je bilo ena proti tri, zato so lahko tudi v praksi na vsako partizansko bando poslali svojo protibando, da jih je lovila. Omeniti gre še agilnost njihovega premikanja, saj so uporabljali konje, vendar pa je najpomembnejši vzrok za uspeh kozaških protiband njihova tradicija.

Kozaki so bili v nasprotju s Slovenci, Italijani, Hrvati, pa tudi prišleki, kot so bili četniki, vojaška kasta. Bili so ponosni na svoje bojne sposobnosti, ob večerih so si pripovedovali legende o pogumnih prednikih, velikih bitkah iz preteklosti, kar jih je opogumljalo pri bojih s partizani.⁴⁸ Ta bojna miselnost je bila razširjena tudi med kozaške ženske, ki so v sklopu Kozaškega korpusa oblikovale dva ženska bataljona. Prvi se je imenoval po kozaški junakinji Bele garde iz državljanske vojne Nini Bojko, drugi pa po ustanoviteljici Ženskega bataljona smrti Mariji Bokarovi,

⁴⁴ Schneider-Bosgard, *Bandenkampf*, 174.

⁴⁵ Po mnenju Rainerja so bili kozaki »fanatični protiboljševiki ter zato naravni in zanesljiv sovražnik band.« PAAA R 100 966-2489.

⁴⁶ Vodi jo general S. K. Borodin. Carnier, *L'armata cosacca in Italia*, 70.

⁴⁷ Schneider-Bosgard, *Bandenkampf*, 156.

⁴⁸ Ta kozaška bojna nastrojenost se je začela že z vzgojo otrok. Ruski pisatelj Nikolaj Gogolj, čigar starši so bili kozaki, navaja uspavanko, ki jo mama poje dojenčku: »Aja tutaja/ aja, sinček, aja!// Rasti, rasti v zabavo/ kozaštvu v slavo/ sovražnikom za bitko krvavo.« Gogolj, *Večeri na pristavi blizu Dikanjke*, 176.

ki se je v času med februarско in oktobrsko revolucijo bojevala na strani Aleksandra Kerenskega, v državljanski vojni pa na strani protiboljševikov.

Bojevniška tradicija in miselnost sta bili med kozaki splošno razširjeni, in ko so po koncu operacije *Waldläufer* dobili nalogo, naj preprečijo partizanom, da se vrnejo na območje Karnije in Furlanije ter onemogočijo nastanek novih partizanskih celic, so to počeli kar najbolj zavzeto. »Kozaki so takoj potem, ko so se nastanili, začeli neprestano patroljirati vzdolž mulatjer in poti, ki vodijo proti zahodu. Doline Leale, Tremugna in še posebej Palar so prečesali v vse smeri in na teh mulatjerah, na teh poteh so potekali hudi neprestani boji, razdrobljeni v tisoče epizod. V teh bojih med kozaki in partizani so zadnji drugo za drugo izgubili svoje postojanke v bajtah, gorske kočice so bile požgane in počasi so bili partizani potisnjeni proti zahodu, na ravninski teren, kjer se ni bilo mogoče skriti. Bili so dolgi tedni, ki so predvsem partizanski enoti Matteotti in Sozzi privedli do skrajnih naporov. Imeli sta veliko ranjenih, primanjkovalo jima je hrane, posledično je to privedlo do bolezni, uničeno je bilo petdeset odstotkov celotnega moštva, kar je partizanom vzelo željo in vztrajnost za boj.«⁴⁹

To je bilo tisto, kar sta si želela Globočnik in Schneider-Bosgard: neprestani lov na partizane, ki sploh nimajo časa za reorganizacijo, kaj šele, da bi izvajali napade, saj morajo najprej poskrbeti za svoje preživetje. Predvsem kjer je bilo veliko kozakov, so ti uspešno izvajali metode bojevanja protiband. Na poteh, ki so jih uporabljali partizani, so namestili protipehotne mine, znani pa so bili tudi po številnih zasedah, nastavljenih svojim nasprotnikom. Ko je zapadel sneg, so patroljiranja zmanjšali, vendar pa to sovjetskim kolaboracionistom ni preprečilo, da ne bi naredili občasnih zased. 14. decembra 1944 se je na podlagi anonimnega sporočila dvesto Kavkazcev odpravilo v karnijsko vasico Pierio, kjer sta imela poveljnik garibaldincev Gracco in predstavnik vrhovnega partizanskega štaba in komiteja za narodno osvoboditev (*Comitato di Liberazione Nazionale* – CLN) Elio sestanek. Ko je Gracco videl, da je obkrožen, je stekel na senik, Kavkazci pa so sežgali senik in partizana v njem.⁵⁰ Podobna usoda je doletela tudi garibaldinskega komisarja Guerro, ki se je nastanil na enem od hribov ob zgornjem toku reke Timent. 28. februarja 1945 je še pred zoro skupina terških kozakov prišla v bližino njegove nastanitve, razjahala konje ter potihoma napredovala in obkolila kočico. Ko je Guerra spoznal, da je obkoljen in da nima več možnosti izhoda, je odvrzel brzostrelko in se predal. V dolini so ga privezali na voz, ki sta ga vlekla konja, in kozaki so ga peljali skozi okoliške vasi, medtem ko so se vojaki smejali in se iz njega norčevali.⁵¹ Zaradi neprestanega kozaškega pritiska se partizanom dolgo časa ni uspelo postaviti na noge in šele tik pred koncem druge svetovne vojne je odpor-niškemu gibanju uspelo doseči število, ki ga je imelo pred operacijo *Waldläufer*.

Slovenski partizani pa so odgovor na ta način bojevanja našli v ostrostrelcih. V Špetru Slovenov-Ažla (Azzida) in Srednjem so se nastanili deli 1. kozaškega polka, od koder so hodili patroljirat in ropat sosednje vasi. Ostrostrelci Bene-

⁴⁹ Stefanutti, *Novocerkassk e dintorni*, 90.

⁵⁰ Carnier, *L'armata cosacca in Italia*, 68.

⁵¹ Prav tam, 96.

škega bataljona so se približali stanici (kozaški postojanki) in ustrelili stražarja ali kakšnega drugega kozaka. Oddelki kozaške konjenice so skočili na konje in oddirjali proti mestu, od koder je bilo slišati strel. Namesto da bi se začel lov na partizanske ostrostrelce, jih je tu pričakala zaseda bataljona, ki jih je odbila. To se je ponovilo še nekajkrat, dokler si niso več upali iz stanice in so ostrostrelčevemu strelu odgovorili le s streljanjem iz postojanke.⁵² S tem je bila kozakom odvzeta gibčnost,⁵³ ki so jim jo omogočali konji. Poleg manjše koncentracije ne gre zamenjati tudi dejstva, da je bil Kozaški korpus v Benečiji nastanjen le zadnjih nekaj mesecev vojne (premestitev na slovensko etnično območje se je končala februarja 1945). Tedaj se je že začel postopen razpad Tretjega rajha, kar je vplivalo tudi na motiviranost prišlekov iz Sovjetske zveze za bojevanje na nacistični strani.

Kozaki so bili znani po lovljenju partizanov, vendar pa so sodelovali tudi v klasičnih bojnih operacijah na drugih območjih OZAK-a, ne samo v Karniji in severovzhodni Furlaniji. Sodelovali so v bojnih operacijah (*Unternehmen*):

1. *Klagenfurt* (26.–30. september 1944): zasedba južnega dela Osvobojenega ozemlja vzhodna Furlanija in konec partizanskega ogrožanja tabeljske železnice.
2. *Waldläufer* (8.–22. oktober 1944): cilj operacije je bilo uničenje Osvobojenega ozemlja vzhodna Furlanija in Karnija.
3. *Achse* (27. november–2. december 1944): cilj je bilo uničenje Osvobojenega ozemlja predalpska Karnija.
4. *Hornof*⁵⁴ (8.–14. december 1944): cilj je bilo uničenje lokalnih partizanov v Beneški Sloveniji, da bi na območje lahko naselili kozake. Ti niso sodelovali samo pri naselitvi, temveč tudi v operaciji.

To so bile operacije, v katerih je sodelovalo veliko število kozakov in Kavkazcev, v primeru operacije *Waldläufer* celoten Kozaški korpus in Kavkaški polk, ki sta po koncu spopadov območje tudi fizično zasedla in ostala tam do konca vojne. Poleg prvih štirih operacij so v drugih dveh sodelovali samo deli kozakov in Kavkazcev, vendar po koncu bojevanja območja niso zasedli. Ti operaciji sta bili:

5. *Rübezahl* (2.–6. marec 1945) in
6. *Winterende* (20.–26. marec 1945).

Obe operaciji sta potekali spomladi 1945 na območju Trnovskega gozda, Idrije in Cerknega, njun cilj pa je bil kar najbolje oslabiti partizane IX. korpusa, še preden pride na območju OZAK-a do frontnega bojevanja. V operaciji *Rübezahl* je sodeloval kavkaški bataljon (*III. Btl./Frei.Rgt. »Nordkaukasus«*), ki je bil skupaj s četniškima bataljonoma v času operacije priključen bojni skupini *Zuschneid* (*Kampfgruppe Zuschneid*). Celotna skupina se je bojevala na območju med Šempasom in Ajdovščino, Kavkazci pa so delovali predvsem okrog Šempasa, kjer so ostali še nekaj dni, dokler niso bili 15. marca premeščeni v Spilimbergo. Tu so ponovno prešli pod poveljstvo SS-policijskega komandirja v Vidmu, medtem ko so bili v

⁵² Bavec, *Na zahodni meji*, 151.

⁵³ Gibčnost je ena ključnih lastnosti protibande. Schneider-Bosgard, *Bandenkampf*, 156.

⁵⁴ Duhovnik iz Laz, Anton Cuffolo je 8. decembra 1944, v začetku operacije napisal: »Na Varh so prišli kozaki.« Cuffolo, *Moj dnevnik*, 203.

času operacije v pristojnosti Poveljniškega štaba za boj proti bandam (*Führungsstab für Bandenbekämpfung in der OZAK*).⁵⁵

Operaciji *Frühlingsanfang* (19. marec–5. april 1945) in *Winterende* (20.–26. marec 1945) se pogosto omenjata skupaj, saj sta potekali istočasno, imeli pa sta tudi enak cilj kot operacija Rübezahl pred tem: ošibiti IX. korpus še pred prihodom zaveznikov na območje OZAK-a. V operaciji *Frühlingsanfang*, ki je potekala v okolici Cerknega in Idrije, so poleg nacistov sodelovali še slovenski domobranci, bataljona srbskih četnikov in Rusi, podrejeni generalu Andreju Andrejeviču Vlasovu (SS-Sonder-Rgt. 1 »Waräger«),⁵⁶ ni pa bilo kozakov. Ti so sodelovali v operaciji *Winterende* (v to operacijo je bilo vključenih kar 23.000 mož), ki je potekala na območju Čepovana in Trnovskega gozda, kjer so pripadniki 2. kozaškega polka (imenovani Bojna skupina Bikovski po poveljniku polka) iz Grgarja in Lokev prodirali proti Predmeji. Tu se je 2. kozaški polk vključil v krvavo bitko za Sinji vrh, v kateri so si četniki, kozaki, nacisti in partizani večkrat izmenjali vrh hriba, dokler ga končno niso zasedli nacisti. 26. marca se je operacija končala, vendar pa ni izpolnila cilja močno ošibiti IX. korpus, saj je ta sicer izgubil dvajset odstotkov celotnega moštva oziroma 1.500–2.000 mož,⁵⁷ vendar ostal operativno popolnoma sposoben.

Zaključek

Vodilni nacisti, katerih ideologija je temeljila na rasizmu, ne bi v normalnih okoliščinah nikoli oblikovali bojne enote, sestavljene iz Slovanov, ki bi se bojevala na nacistični strani, kaj šele, da bi bila del SS-a. Do oblikovanja takih enot je prišlo zaradi vedno večjih izgub med nemškim moštvom, kar potrjuje nacistično poročilo o kozakih, ki pravi, da »tam, kjer se bojuje ali umre kozak, se ni potrebno bojevati ali celo umreti nemškemu vojaku«.⁵⁸ Kolaboracionistične enote so se uporabljale, da bi se zmanjšalo število nemških žrtev na območjih, kjer so bile velike potrebe za boj proti odporniškemu gibanju. Eno takih območij je bil OZAK, kjer je deloval Odilo Globočnik, ki si je, v nasprotju z nacističnimi vojaškimi poveljniki,⁵⁹ želel sodelovanja s Kozaškim korpusom. Z dogovorom Globočnik-Domanov je korpus prešel pod pristojnost SS-a in bil nastanjen v Karniji in severovzhodni Furlaniji, ob koncu druge svetovne vojne pa sta dva njegova polka prišla tudi na slovensko etnično območje. Kozaški korpus ni bil mobilna enota, saj so vojake spremljale tudi

⁵⁵ Di Giusto, *Operazione Adriatisches Küstenland*, 634.

⁵⁶ Ta enota sodeluje tudi v operaciji *Winterende*. Prav tam, 638.

⁵⁷ Prav tam, 639.

⁵⁸ Newland, *Cossacks in the German army 1941–1945*, 131. Podobno je delovanje kolaboracionistov videl tudi Friedrich Rainer, ki je Erwinu Rösenerju rekel, da je »treba podpreti iniciativo s strani Slovencev in jim pomagati, celo tako, da bi lahko njihove lastne enote skrbele za red in mir ter bi prevzele glavno breme bojevanja proti partizanom«. Mlakar, *Slovensko domobranstvo: 1943–1945*, 123.

⁵⁹ Tak primer je bil na primer državni komisar (*Reichskommissar*) za Ukrajino Erich Koch, ki se je Kozaškega korpusa želel znebiti. PAAA R 100 966-2489; Collotti, *Il Litorale Adriatico nel Nuovo ordine*, 104.

njihove družine in begunci, zato je bila njegova naloga predvsem varovati bližnja zasedena območja. Ozemlje so kozaki nadzorovali z uporabo metode protiband, opisane v nacističnem priročniku *Bandenkampf in der Adriatisches Küstenland*, s čimer so relativno uspešno ustavili širjenje odporniškega gibanja.

Viri in literatura

Arhivski viri

BArch – Bundesarchiv Lichterfelde Berlin

NS 7/125 Freiwilligen-Regiment »Nordkaukasus«, Kosaken-Regimenter und serbische Verbände in der Provinz Friaul, Operationszone Adriatisches Küstenland 12. Nov. 1944-7. Feb. 1945

NS 19/3120 Politische und militärische Zusammenfassung der Kosaken 1938, 1942, 1944-1945

R 6/158 Memorandum der kosakischen Nationalisten an die Deutsche Regierung anlässlich ihres Aufrufes an die Kosaken

INZ – Inštitut za novejšo zgodovino

Zbirka Toneta Ferenc, Rižarna 236.

PAAA – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin

Pol XIII-R 105171 Behandlung der Krimtataren und der Kaukasusvölker

Pol XIII-R 100 966-2489 Fremde Volkgruppen Rückführung v. Mohamedanern aus Krim. Kosaken in Norditalien

Objavljeni viri

Bavec, Franjo. *Na zahodnih mejah – 1945. Operativni štab 9. korpusa za Zapadno Primorsko: (november 1944–maj 1945)*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB, 1997.

Böhler, Jochen, Gerwarth, Robert. *The Waffen-SS: A European History*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Carnier, Pier Arrigo. *L'armata cosacca in Italia: 1944-1945*. Milano: Mursia, 1993.

Carnier, Pier Arrigo. *Lo sterminio mancato, la dominazione nazista del Veneto orientale 1943-1945*. Milano: Mursia, 1982.

Collotti, Enzo. *Il Litorale Adriatico nel Nuovo ordine*. Milano: Vangelista editore, 1975.

Cuffolo Anton. *Moj dnevnik: z važnimi dogodki od leta 1938 do leta 1946*. Čedad; Most: Združenje don Eugenio Blanchini, 2013.

Di Giusto, Stefano, 2017. *Globocnik's men in Italy, 1943–45, Abteilung R and the SS-Wachmannschaften of the Operationszone Adriatisches Küstenland*. Atglen: Schiffer Pub. Ltd.

Di Giusto, Stefano. *Operazione Adriatisches Küstenland: Udine Gorizia Trieste Pola Fiume e Lubiana*. Videm: LithoStampa Pasian di Prato, 2005.

Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. 1, Razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2006.

Gogolj, V. Nikolaj. *Večeri na pristavi blizu Dikanjke*. Ljubljana: Prešernova družba, 1974.

Mrak, Boris. *Slovensko domobranstvo: 1943–1945: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.

Newland J., Samuel. *Cossacks in the German Army 1941–1945*. Abingdon: Routledge.

Schneider-Bosgard, Hanns. 2003. *Bandenkampf. Resistenza e controguerriglia al confine orientale*. Gorica: LEG, 2002.

Stefanutti, Pieri. *Novocerkassk e dintorni: l'occupazione cosacca della Valle del Lago (ottobre*

- 1944–aprile 1945). Videm: Istituto Friulano per la storia del movimento di liberazione: Coordinamento dei circoli culturali della Carnia, 1995.
- Šušemlj, Jože. 2012. *Kozaki v Furlaniji in na Goriškem*. V: *Svobodna misel: TV-15: [nestranskarska revija za socialna, politična, zgodovinska in kulturna vprašanja doma in po svetu]*, letn. 21, št. 20 (26. okt. 2012), str. 14–15. Ljubljana: Svobodna misel.
- Verardo, Fabio. 2016. »Offesa all'onore della donna«: le violenze sessuali durante l'occupazione cosacco-caucasica della Carnia 1944–1945. Trst: Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli Venezia Giulia.
- Wedekind, Michael. *Nationalsozialistische Besatzungs- und Annexionspolitik in Norditalien 1943 bis 1945: die Operationszonen »Alpenvorland« und »Adriatisches Küstenland«*. München: Oldenbourg, 2003.

SUMMARY

Cossack Corps in the Service of the Nazis with the special Regard on the Period in the Operational Zone Adriatic Littoral (1944–1945)

Denis Cerkvenik

Under normal circumstances Nazi leaders, who based their ideology on racism, would never form a combat unit composed of Slavs to fight on Nazi side, let alone be part of the SS. The formation of such units was due to increasing losses among the Germans, which is confirmed by the German report on the Cossacks, which says that »where a Cossack fights or falls in combat, a German soldier does not have to fight or die.«⁶⁰ Collaborationist units were used to reduce the number of German casualties in areas where there was a great need to fight the resistance movement. One such area was OZAK, where Odilo Globočnik operated. Unlike other Nazi military commanders,⁶¹ he wanted the Cossack Corps to become one of his units. With the Agreement Globočnik-Domanov, the Corps passed under the jurisdiction of the SS and was settled in Carnia and northeastern Friuli, and at the end of World War II it was even moved to the Slovene ethnic area. The Cossack Corps was not a mobile unit, as the soldiers were accompanied by their families and refugees, so its main task was to protect the nearby occupied areas. In the territory which was assigned to them, they used the anti-bandits method described in the Nazi manual *Bandenkampf in der Adriatisches Küstenland*. Through it they relatively successfully stopped the spread of the resistance movement.

⁶⁰ Newland, *Cossacks in the German army 1941–1945*, 131.

⁶¹ Collotti, *Il Litorale Adriatico nel Nuovo ordine*, 104.

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 77 | 2023 | št. 1-2 (167) | str. 1–237